

OSOBNÉ ARCHÍVNE FONDY VO VOJENSKÝCH ARCHÍVOCH

PAVEL VIMMER

VIMMER, P.: Personal Archive Funds in Military Archives. *Vojenská história*, 5, 2, 2001, pp 104 – 106, Bratislava.

The author specified personal funds of soldiers from the archive aspect. He referred to the fact that despite large number of papers of military character just personal funds of soldiers exist in minimum number. He explains that papers elaborated by military officials were almost always of classified character, i.e. military secret registries administered them and if they were not destructed, later they became a part of respective archive fund. In socialism the situation was even more complex. Other speciality consists in the fact that up to 1992 the keeping of archival funds lied within the competence of Military Historical Archives in Prague. After the Republic split a part of the fund was delimited to Trnava where is at present only one special fund – general Čatloš's fund as well as the collection of memorial works.

Military History. Slovakia. Archives.

Osobné fondy vo vojenských archívoch sa viažu, ako každý iste predpokladá, k vojenským osobám. To však neznamená, že by sa sporadicky nemohli objavovať osobné fondy vojakov aj v iných archívoch. Naopak, vojenské archívy môžu mať aj osobné fondy civilistov, ktorých život alebo dielo má vojenský či vojenskopolitický kontext.

Ak si bližšie povšimneme osobné fondy vojakov, z archívneho hľadiska majú dve špecifická. Napriek veľkému počtu písomností vojenskej povahy, práve osobné fondy vojakov existujú v minimálnom množstve. Má to svoje vysvetlenie. Písomnosti, ktoré spracovávali vojenský činitelia, boli takmer vždy utajovaného charakteru, a teda boli spravované vojenskými tajnými spisovňami, a pokiaľ neboli skartované, stávali sa neskôr súčasťou príslušného archívneho fondu.

Druhá osobitosť spočíva v tom, že získavanie a archivácia osobných fondov všeobecne súviseli so štruktúrou vojenského archívniectva, ktoré ako celá armáda v období Československa existovala len na celonárodnej, neskôr federálnej úrovni. V praxi to znamenalo, že do roku 1992 uchovávanie osobných fondov patrilo do kompetencie Vojenského historického archívu v Prahe, kde zber vojenských pozostalostí bol finančne a personálne zabezpečený.

Na základe uvedeného nás neprekvapí, že v súčasnosti vo Vojenskom historickom archíve v Trnave je uložený len jeden osobný fond, ktorý je ako archívny fond oficiálne prezentovaný a sú tu ďalšie tri zbierkové celky, ktoré by svojím charakterom mohli a mali byť klasifikované ako osobné fondy. Spomenutý archívny fond má mimoriadnu dôležitosť, ide o 11 archívnych škatúl z pozostalosti vojenskej osobnosti generála Ferdinanda Michala Čatloša. Dnes už len málokto vie, ako to bolo s touto pozostalosťou, a tak sa pri tejto veci pozastavím.

Gen. Čatloš sa najmä v staršom veku často vracal k svojej vojenskej kariére a písomne sa vyjadroval k mnohým historickým udalostiam a osobám. Reagoval na historické články a publikácie, ktoré sa vzťahovali k jeho osobe, alebo udalostiam, ktoré prežil. Redakcie mu neumožňovali publikovať, a tak tieto záznamy končili v jeho osobnom archíve. Po smrti gen. Čatloša roku 1972 sa jeho rodina rozhodla, že písomnú pozostalosť poskytne vojenským historikom. Pozostalosť gen. Čatloša od jeho rodiny, konkrétne od jeho švagra, prevzal vtedajší pracovník Oddelenia vojenských dejín Slovenska v Bratislave plk. Ing. Ondrej Hanusek, písomnosti utriedil vojenský historik Ing. Ján Pivovarčí. Pozostalosť však v Bratislave dlho nezostala. Vzhľadom na to, že zmienené oddelenie nemalo štatút archívneho pracoviska, mohlo sústreďovať dokumentáciu len vo forme kópií dokumentov, vtedajší riaditeľ Vojenského his-

torického ústavu v Prahe plk. Ján Procházka nariadil prevoz pozostalosti do Vojenského historického archívu v Prahe. Navyše nastali ťahanice o zaplatenie pozostalosti. Posudky historikov v Bratislave v súlade s dohovorom s rodinou Čatloša stanovili cenu okolo 20 000 Kčs. V Prahe nariadili nové posudky a cena, ktorá bola aj preplatená, sa zmenšila na 8 000 Kčs. Po vzniku samostatnej Slovenskej republiky v roku 1993 došlo k delimitácii vojenského archívnictva. K tejto téme som sa vyslovil už na stránkach Slovenskej archivistiky. Pri delení archívov platila zásada, že písomnosti, ktoré sa dostali do archívu zbierkovou činnosťou, delimitácii nepodliehali. Napriek tomu som sa zasadzoval o to, aby fond gen. Čatloša bol delimitovaný. Po určitom zdráhaní pražskí archivári napokon súhlasili a v prípade Čatloša urobili výnimku. Ešte v roku 1993 som tento fond doviezol na Slovensko.

Vo VHA v Trnave sme fondu venovali veľkú pozornosť. Fond bol vybavený len stručným súpisom písomností, a preto bol podrobený riadnemu archívnemu spracovaniu, ktoré vykonala PhDr. Sylvia Čordášová. Metodickú pomoc pri spracovaní poskytla vedúca pracovníčka SNA PhDr. Eva Vrabcová. Písomnosti Čatloša boli roztriedené podľa zvolenej ukladacej schémy, ktorá rešpektovala chronologický charakter vojenskej kariéry a života gen. Čatloša v časovom rozsahu od roku 1914 až do roku 1971. Za inventárnu jednotku bola zvolená vecná skupina. Týchto bolo vytvorených spolu deväť a vzťahujú sa k určitému historickému obdobiu: k odboju za prvej svetovej vojny, k pôsobeniu Čatloša v čs. armáde do roku 1939, k obdobiu Slovenskej republiky a jej účasti vo svetovej vojne, k obdobiu SNP, problematike Národného súdu. V piatej vecnej skupine sú zhromaždené písomnosti nadčasového charakteru, niekedy aj filozofické úvahy. Šiesta skupina sa týka len osobných dokladov rozdelených na občianske, vojenské a rodinné. ôsmu skupinu tvorí korešpondencia súkromného charakteru a posledná skupina obsahuje výstrižky z tlače alebo jednotlivé periodiká. Vecné skupiny sú ďalej vnútorné členené na tematické podskupiny, v ktorých sú písomnosti usporiadané podľa dátumu. Nedatované písomnosti sú zaradené na koniec každej podskupiny. Súčasťou inventára je aj menný register.

Okrem tohto osobného fondu gen. Čatloša existuje ešte jedna jeho pozostalosť, ktorú spravuje Archív literatúry a umenia Matice slovenskej v Martine. Bolo by iste zaujímavé tieto pozostalosti porovnať. Zo zachovanej korešpondencie vyplýva, že niektoré originály písomností sú uložené v Martine a ich kópie v Trnave.

Ďalší, tentoraz už nespracovaný osobný fond vo VHA v Trnave patrí osobe plk. Jaroslava Kmicikieviča. Tento dôstojník sa zapojil do 1. odboja v Taliansku, slúžil v čs. armáde, Slovenskej armáde, kde skončil ako veliteľ 101. pešieho pluku 2. technickej divízie v Taliansku, v roku 1948 bol veliteľom bratislavskej posádky. Fond sa podarilo získať netradičným spôsobom. Plukovník Kmicikievič býval na Povraznickej ulici a mal k vojenským historikom na Jeleniu ulicu dosť blízko. Rád chodieval sem porozprávať sa, a azda aby mal dôvod, vždy niečo v taške priniesol, až celú svoju pozostalosť poprenášal. V Prahe sa to nedozvedeli, a tak dokumenty v piatich archívnych škatuliach zostali na Slovensku.

Vo VHA v Trnave písomnosti z tohto fondu boli rozdelené. Ako osobný fond plk. Kmicikieviča zostali dve archívne škatule, v ktorých sú jeho osobné doklady, spisy o povýšeniach, vyznamenaniach, osobná korešpondencia, jeho opisy dokumentov a pod. Spisy o rozsahu troch archívnych škatúl mali jednoznačne pôvodcu 2. technickú divíziu a boli priradené k príslušnému fondu. Keďže táto divízia, pôvodne ako Zaist'ovacia divízia už bola archívne spracovaná, nové spisy sme zaradili na koniec tohto fondu.

Charakteru osobného fondu zodpovedá aj pozostalosť Bohuslava Gracu, ktorý sa venoval výskumu dejín partizánskeho hnutia v SNP a pozostalosť talianskeho legionára Rudolfa Gábriša.

Keď som spomenul, že dôstojníci nezvykli budovať vlastné archívy, neznamená to, že nepísali spomienky a pamäti. Dlhoročná zbierková činnosť vojenských historikov viedla k tomu, že dnes je vo VHA v Trnave celkom pekná zbierka spomienkových prác. Správca zbierky

PhDr. Arpád Kelenyei všetky spomienky usporiadal ako samostatnú zbierku a vypracoval veľmi prehľadnú archívnu pomôcku – orientačný katalóg, ktorý sprístupňuje 502 prác s časovým rozsahom od roku 1848 do roku 1989. Katalóg je členený podľa historických období, a tie sa ďalej členia podľa vojenských aktivít, ktorých sa autori spomienok zúčastnili.

Vzhľadom na minulú existenciu čs. štátu je potrebné zobrať na vedomie aj osobné fondy uložené vo VHA v Prahe. Ak zalistujeme v štvordielnom Průvodcovi po fondoch VHA, ktorý sa končí rokom 1938 a ďalej potom v Průvodcovi po fondoch a sbírkách VHA II časť 1939 – 1945, zistíme, že v tomto archíve sú uložené osobné fondy oddelene podľa historických období. Z obdobia Rakúska sú tu uvedené dva osobné fondy: fond mjr. de Ringlera z rokov 1705 – 1816 z panovníckeho rodu Bourbonnov, ktorý po vyhnaní z vlasti pôsobil v Rakúsku a fond Karla Krnku, špecialistu zbrojnej techniky a balistiky, ktorý celý život venoval vojenskej službe a potom konštrukcii zbraní.

K obdobiu Československa z rokov 1918 – 1939 sa vzťahuje 61 osobných fondov. Ich historický význam a množstvo písomností je u jednotlivých osôb značne rozdielne. Zaujali ma niektoré mená, ktoré môžu mať širší význam. Arm. gen. Jozef Bílý – veliteľ Zemského vojenského veliteľstva v Brne a Prahe, popravený fašistami v roku 1941 ako veliteľ odbojovej organizácie Obrana národa, Sylvestr Blaha – vojenský atašé vo Francúzsku a náčelník vojenskej kancelárie prezidenta republiky, gen. Otakar Husák – minister národnej obrany v rokoch 1920 – 1921, generál ruských légii a čs. armády, neskôr fašista Radola Gajda, gen. Jozef Šnejdárk – ktorý velil Zemskému vojenskému veliteľstvu v Košiciach v rokoch 1925 – 1932 a do roku 1935 Zemskému vojenskému veliteľstvu v Bratislave, div. gen. Oldřich Španiel – náčelník vojenskej kancelárie prezidenta Dr. E. Beneša – až 48 archívnych škatúl a gen. Hugo Vojta – veliteľ delostrelectva Zemského vojenského veliteľstva v Košiciach a v Bratislave.

Sú tu aj dva osobné fondy Slovákov, delimitovať tieto fondy sa nepodarilo. Ide o jednu škatuľu písomností JUDr. Ivana Markoviča slovenského sociálnodemokratického politika, ktorý sa zúčastnil odboja v Rusku. Písomnosti pochádzajú z jeho funkcie sekretára odbočky Čs. národnej rady v Rusku. Druhý fond pochádza od slovenského politika a novinára Bohdana Pavlů, významného taktiež z odboja legionárov v Rusku.

Z obdobia druhej svetovej vojny VHA v Prahe disponuje 14 osobnými fondmi, z toho len 8 fondov patrí skutočne vojenským osobnostiam. Z vojakov sa nemôžem nezmieniť o fonde gen. Sergeja Ingra, ministra národnej obrany čs. emigrantskej vlády v Londýne. Z východného odboja sú to príslušníci I. čs. armádneho zboru v ZSSR gen. Jaroslav Procházka a gen. Jan Studlar. Fond Rudolfa Viesta, ktorý by nás predovšetkým zaujímal, žiaľ obsahuje len torzo písomností z čias, keď bol štátnym tajomníkom MNO v Londýne.

Okrem spomenutých osobných fondov existuje vo VHA v Prahe aj uzavretá zbierka, ktorú VHA prevzal zo zrušeného Archívu ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSČ. Ide tu o osobné fondy politicky činných osôb pod názvom zbierka osobností I, ktorá obsahuje dokumentáciu asi 2 700 osôb, ktoré boli často aj stíhané za fašizmu, väznené, eventuálne popravené.

Pokiaľ by niekoho zaujímali vojenské osobné fondy z obdobia Rakúska-Uhorska, môžem upozorniť na ďalší archívny zdroj. Počas pracovnej návštevy v Rakúskom štátnom archíve vo Viedni som bol oboznámený s dokumentačným oddelením tohto archívu, ktoré sa zaoberá zberom pozostalostí významných osobností, diplomatov, šľachtických rodov, vojakov a i. Pracovisko vedie radca Dr. Peter Broucek.

Na záver chcem vyjadriť určitú úvahu: v archívoch by mohlo byť osobných fondov vojenských osobností predsa len viac. Nemálo pozostalostí existuje aj na Slovensku v súkromných rukách, po osudových zmenách v týchto rodinách je otázka, či noví majitelia písomností ich ponúknu na archiváciu alebo skončí horším spôsobom.